

Danske med dansk som andetsprog

Karen Margrethe Pedersen

Lektor, cand.mag. i dansk, engelsk og antropologi.
Institut for grænseregionsforskning, Aabenraa.

Danmark er tilhørsland for et dansk mindretal i delstaten Slesvig-Holsten i Forbundsrepublikken Tyskland. Så nøgternt er det muligt at konstatere at den danske stat vedkender sig en dansk befolkningsgruppe i Sydslesvig. Det sker på grundlag af et nationalt fællesskab. De danske inden for og uden for statens grænser er fælles om nationen. Hvis de identificerer sig med dens værdigrundlag, resulterer det i en national dansk identitet.

Danskheden i sproget eller i sindelaget

Nationen bliver defineret af bl.a. det danske sprog. Ud fra en national opfattelse bliver det udlagt som førstesproget, også kaldet modersmålet, og som dansk rigssprog. Det hører også med til den nationale forståelse at det danske sprog skal bruges både i officielle

sammenhænge og i privatlivet. Dansk sprogbrug anses for at være en forudsætning for at være dansk. Antropologen Anne Knudsen bekræfter overensstemmelsen mellem danskhed og dansk sprog med ordene:

Danskheden ligger i retten - og evnen - til at sige *jeg er dansker*. På dansk. Efter min opfattelse ligger danskheden først og fremmest i sproget. (Knudsen 1997:87)

Sådan er det ikke for det danske mindretal. Her ligger danskheden i retten til at sige *jeg føler mig dansk*. På dansk eller på tysk. Danskheden ligger i sindelaget. Det har været anerkendt af de tyske myndigheder lige siden København-Bonn-erklæringerne fra 1955. De som siger at de hører til mindretallet og føler sig danske, bliver anerkendt som danske. Det vil sige at enhver kan

vælge at tilhøre mindretallet. Det er ikke udenforstående eller flertalsbefolkningen som bestemmer hvem der hører til i mindretallet. Medlemmerne afgør det selv, og de kan også vælge tilhørsforholdet fra. De kan sige, nu tilhører jeg flertallet. I Danmark og Tyskland har alle ikke den frihed.

Sindelagsprincippet er også grundlaget for at Danmark vil være mindretallets tilhørsland. Den danske stat stiller ingen betingelser om færdigheder i dansk og dansk sprogbrug hos de enkelte medlemmer. Inden for landets grænser stiller den danske stat heller ikke krav om beherskelse af dansk hos dem som har dansk statsborgerskab fra fødslen, kun hos dem som ønsker at blive danske statsborgere. De kan imidlertid godt opholde sig i landet uden danskkundskaber, men så er de ifølge den nationale ide ikke danske på trods af at de måske selv føler sig danske. Sindelagsprincippet har svært ved at blive accepteret i flertalsbefolkningen på grund af den dominerende nationale opfattelse. Men princippet gælder både for det tyske mindretal i Sønderjylland og for det danske mindretal i Sydslesvig ifølge København-Bonn-erklæringerne. Myndighederne skal anerkende medlemmernes tyskhed uden tysk sprog og danskhed uden dansk sprog, men det er ikke enbetydende med at flertalsbefolkningen eller mindretallet selv gør det.

I det danske mindretal accepterer medlemmerne dog selv i vid udstrækning sindelagsprincippet. Gentagne gange giver ledere af mindretallets kulturelle og politiske foreninger udtryk for at

man kan være dansk uden at tale dansk, også uden at kunne tale dansk. En idrætsleder fortæller således hvordan besøgende fra Danmark i første omgang betragtede de tysktalende i klubben som tyskere. Så hyggede de sig og snakkede med hinanden:

Og pludselig opdager de „mand det er jo rigtig dansk“. Og selv om de taler tysk så er det dansksindede folk.

Formanden for mindretallets største kulturforening giver udtryk for samme holdning. Om dem som ikke havde haft dansk skolegang, men som følte sig som overbeviste medlemmer af det danske mindretal, siger han:

man kunne sige de var 150% danske men de kunne ikke tale sproget.

Et sprogprincip

Kun den forening som står for mindretallets børnehaver og det danske skolevæsen, går åbent ud over sindelagsprincippet. Når forældre melder sig ind i Dansk Skoleforening for Sydslesvig for at få et barn optaget i enten dansk børnehaver eller skole, skal en af barnets forældre skrive under på at ville bestrebe sig på at lære at forstå og at tale dansk. Det er en moralsk forpligtende underskrift, for Skoleforeningen præciserer hverken det niveau kompetencen skal være på, eller hvornår den skal være opnået.

Dette skridt tog foreningen i 1997 efter flere konflikter med forældre som forventede at møder på skolerne foregik tosproget dansk-tysk. Skoleforeningen er af den mening at kun hovedpunkterne skal oversættes løbende til tysk eller

opsummeres til sidst. Med sprogprincippet fik den slået fast at det ikke er foreningens opgave at være tosproget, men forældrenes. Men den understregede derved også at det ikke er nok at føle sig dansk for at have børn i dansk skole, forældrene skal også kunne tale dansk.

Et sådant sprogkrav stiller den danske folkeskole ikke til elevernes forældre. Men den gør det indirekte ved kun at have begrænsede muligheder for tolkning til dem som ikke behersker dansk. Derfor bliver det som regel kun etsprogede dansktalende eller tosprogede med dansk som bliver valgt til forældreråd og skolebestyrelser, helt ligesom i det danske mindretals skoler.

Dette forhold er et andet aspekt af sprogprincippet. Det danske mindretals medlemmer bliver også kun valgt til hovedorganisationernes styrelser, hvis de kan dansk. Det er ikke nok at føle sig dansk for at få indflydelse i toppen af mindretallets struktur, men det er tilstrækkeligt for at være dansk. Da det heller ikke er muligt at nå til tops i den offentlige administration og det politiske arbejde, i kulturlivet og frivillige organisationer i Danmark, er den nationale etsprogethed med dansk stadig afgørende både i den danske stat og den danske nation som også omfatter det danske mindretal.

Dansk er andetsproget

Trods det åbne og det skjulte sprogprincip er den generelle holdning i det danske mindretal at kompetence i dansk sprog ikke er en betingelse for at være

dansk. En dansk national identitet forudsætter heller ikke dansk som førstesprog. Var det tilfældet, ville der ikke være mange danske i Sydslesvig. Og der ville ikke have været det i de sidste par hundrede år. Det skyldes at både tyske og danske har gennemløbet et sprogskifte, der først fandt sted mellem de nationalt neutrale sprog sønderjysk og plattysk. Senere kom en glidende overgang fra plattysk til højtysk da det fik en høj status i samfundet. De som sætter lighedstegn mellem førstesprog, nationalsprog og national identitet, finder det problematisk at et dansk nationalt mindretal ikke har dansk som førstesprog. Men sådan regner de som er født i Sydslesvig ikke. Højtysk er blevet ved med at være de fleste danskes hjemmesprog og førstesprog.

Både i de familier som har været danske i generationer, og i de familier som for nylig har valgt at være danske, har de tosprogede i stor udstrækning dansk som andetsprog. Men det er ikke alle som er tosprogede tysk-dansk, nogle er som nævnt etsprogede tysktalende.

De tosprogede medlemmer af mindretallet har som regel tilegnet sig dansk i de danske børnehaver og skoler. Her taler børnene dansk med de voksne, men ikke indbyrdes. De fleste taler heller ikke dansk derhjemme. Dansk er et mindretals-andetsprog. Det bliver lært i mindretalsregi, og her har det også sine funktionsområder.

Resultaterne fra en repræsentativ spørgeskemaundersøgelse blandt skoleelever i 6. klasse belyser omfanget af

dansk som andetsprog (Pedersen 2000). Tre fjerdedele af eleverne har tilegnet sig dansk som andetsprog i mindretallets institutioner. De som har lært dansk hjemme som førstesprog, har i vid udstrækning en forælder som er opvokset i Danmark. Disse tilflyttere er afgørende for at dansk overhovedet er førstesprog inden for mindretallet. De forældre som er vokset op i Sydslesvig og har gået i dansk mindretalsskole, vælger tysk som hjemmesprog. Det får deres børn som eneste førstesprog. Det samme er tilfældet i de hjem hvor forældrene har haft tysk skolegang. Halvdelen af hjemmene har denne baggrund. Her har ingen af forældrene gået i dansk skole.

Nogle få med tysk som førstesprog mener de også har lært dansk derhjemme. De har tilegnet sig det gennem et nært familiemedlem f.eks. en bedstemor. Det har imidlertid ikke udviklet simultan tosprogethed med to førstesprog fra fødslen af. I de få tilfælde hvor skoleeleverne er simultant tosprogede, er den ene af forældrene som regel tilflytter fra Danmark.

Selvstændige danske varieteter

Et andet fællestræk mellem Danmark og Sydslesvig er det sproglige variationsmønster som kendetegner dansk som andetsprog. Det er karakteriseret ved en række træk inden for udtalen, grammatikken og ordforrådet som skyldes påvirkninger fra førstesproget. Tilsvarende kendetegn er for nylig beskrevet af Pia Quist (2000) i det hun betegner en dansk multietnolekt blandt unge tosprogede i Danmark med for-

skellige førstesprog og dansk som andetsprog.

I det danske mindretal er trækkene kun overført fra førstesproget tysk, og varieteten kaldes sydslesvigsk. Den er karakteriseret ved at der ikke er systematisk brug af stød som i rigssproget, hvis stød overhovedet forekommer. Og der er udbredt brug af bitryk hvor dansk rigssprog har tryksvag stavelse. Sætningerne kommer derved til at lyde staccato-agtige. Tillige er der ofte en intonation i sætningerne som er overført fra tysk. I lydverdierne, især ved vokalerne, afspejler den tyske udtale sig også.

Inden for grammatikken er syntaksen kendetegnet ved en særlig placering af adverbelle led, mens det inden for semantikken især er ordforrådet som er karakteristisk. Det er ved sydslesvigismer, dvs. oversættelseslån i stedet for ord brugt af etsprogede i Danmark. F.eks. kaldes *en pedel* for *en husmester*, oversat fra tysk *Hausmeister*. Og det er ved danske sydslesvigord som også er oversættelseslån, men hvor hverken begreb eller ord eksisterer i Danmark. Et eksempel er *socialstation* fra tysk *Sozialstation*. Det betegner en offentlig institution i tysk regi hvor der kan søges hjælp og vejledning hos bl.a. socialrådgivere og sygeplejersker. Endelig er der citatord fra tysk, som *ein Handy* for en mobiltelefon: *Er det min handy som ringer?* Et engelsk adjektiv er blevet til et tysk substantiv med en betydning det ikke har på engelsk.

Der tegner sig ikke noget fast variationsmønster, hverken på det individuelle

eller det kollektive plan. Men sprogkontaktfænomenerne er med til at konstituere den selvstændige dansk varietet sydslesvigsk. Ligesom multietnolekten i Danmark har sydslesvigsk en funktion inden for gruppen. Den er tillige ved at få en høj status inden for det danske mindretal. Dog ikke i skolesystemet hvor dansk rigssprog har den højeste status. Men på det individuelle plan hører sydslesvigsk til den personlige identitet sammen med sindelaget. På det kollektive plan betragter mindretallet medlemmer med dansk som andetsprog og sydslesvigsk som danske. Det er bærende elementer i danskheden. Men man kan også være dansk uden at beherske dansk.

I Danmark ser flere ikke sådan på dansk som andetsprog, hverken sydslesvigsk eller multietnolekten. De stigmatiserer sprogbrugere som ikke-danske pga. sprogkontaktfænomener i dansk. Også fordi de har dansk som andetsprog, eller fordi de ikke behersker dansk. Der er stadig danskere som hylder nationalismens forestilling om at førstesproget er lig med den nationale identitet, og nogle af dem tror endog at dansk rigssprog er lig med dansk national identitet.

Sprogdebat

Det danske mindretal er ikke nået til sin opfattelse af danskhed uden debat, og der er stadigvæk heller ikke fuld konsensus om de sproglige varieteters status og deres funktionsområder. I læserbreve og artikler i Flensborg Avis har der således siden 1870 været en løbende debat om det danske sprogs stilling. Den har hele tiden bundet i at der

ikke har været overensstemmelse mellem ideologi og virkelighed. Det officielle mindretal har over for tilhørslandet Danmark tidligere bekræftet en national ideologi med dansk sprog inden for alle funktionsområder, dansk rigssprog som norm og sammenfald mellem sprog, kultur og identitet.

Debatterne har været domineret af en national pegefinger med et bør - vi bør tale dansk. Forslag til en sprogpolitik har hørt til sjældenhederne. De færreste har argumenteret for en holdning hvor dansk og tysk havde hver sin funktion, og tosprogethed var i centrum. Min undersøgelse viser imidlertid at mindretallet nu er ved at satse på en flersprogethed hvor et af sprogene er tilegnet som andetsprog, som regel dansk. Og hvor tysk og dansk, dansk rigssprog og sydslesvigsk hver har sine funktionsområder med høj status. Mindretallet er dermed ved at udvikle en sydslesvigsk sprogmodel for en funktionel regional flersprogethed.

Den sydslesvigske sprogmodel

Den dansk-tyske grænseregion vil dermed ikke blot kunne bidrage med den slesvigske model der relaterer til den udvikling der er gået fra konfrontation til fredelig sameksistens mellem flertal og nationale mindretal. Takket være mindretallet vil den også kunne bidrage med en sydslesvigsk sprogmodel, som kan være et forbillede ikke blot for Danmark, men for det flersproglige og multikulturelle Europa der er ved at udvikle sig.

Fællesskabet, sproget og identiteten

Modellen skal ses i sammenhæng med at flere medlemmer af mindretallet er ved at udvikle en ny form for tilhørsforhold. Her bygger fællesskabet med Danmark ikke kun på de nationale hjørnesteen, nemlig historien, sproget og kulturen. Det er ikke den ensrettethed med Danmarkshistorien, etsprogethed og monokulturen som ligger i den nationale ideologi, og som er vendt mod andre. Medlemmerne definerer sig ikke i modsætning til de tyske, men i fællesskab med andre danske. De definerer sig ikke i modsætning til det tyske sprog, men med det danske sprog. De mener at det er nødvendigt at tilegne sig dansk for at have et fællesskab. Den sproglige interaktion er et af fællesskabets præmisser. Ikke fordi sproget er lig med den nationale identitet, og den nationale identitet er lig med sproget, men fordi det er et redskab til at udveksle opfattelser på, til at forstå hinanden på og til gensidig accept.

Følelsen af fællesskab er i stigende grad en personlig, individuel tilknytning til kollektive normer og værdier i det danske samfund, dvs. de væremåder, opfattelser og færdigheder som er fremherskende. Det må for alt i verden

ikke forveksles med dem som forsøger at dominere medie billedet i Danmark. Tværtimod. Flere medlemmer af mindretallet fremhæver således respekt for andre, tolerance, sproglig og kulturel mangfoldighed og en skandinavisk demokratiopfattelse som værdier der hører til danskheden.

Også det officielle mindretal som repræsenterer medlemmerne over for den danske stat og den danske regering, giver i stigende grad til kende at mindretallet har en danskhed med en anden sammensætning end hos dem som lever i Danmark. Det får nogle af mindretallets medlemmer til at kalde sig sydslesvigere eller danske sydslesvigere, mens andre betegner sig som danskere.

Litteratur

Knudsen, Anne: *Fanden på Væggen*. København, 1997.

København-Bonn-erklæringerne, 1955. i: 40 års samarbejde i grænselandet. Kbh., Udenrigsministeriet, 1995. S. 24-27.

Pedersen, Karen Margrethe: *Dansk sprog i Sydslesvig*. Bd. 1-2. Institut for grænseregionsforskning, Aabenraa, 2000.

Quist, Pia: *Ny københavnsk „multietnolekt“*. Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer. i: *Danske Talesprog*, bd 1, 2000. S. 143-211.